

*Вивчено досвід створення, функціонування місцевого самоврядування та його впливу на сільське господарство в Росії.
Місцеве самоврядування, державне управління, земство.*

*Studied the experience of creation and functioning of local self-government and its impact on agriculture in Russia.
Local self-government, the district council.*

УДК 631.11:338.43

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*С. І. Ус, аспірант**

Досліджено трансформаційні зміни аграрної економіки, їхні негативні й позитивні наслідки та вплив на економічний розвиток сільськогосподарських підприємств.

Трансформаційні зміни, сільськогосподарські підприємства, спеціалізація, оптимізація, виробничі системи.

Сучасний стан сільського господарства України характеризується подальшими трансформаційними змінами сільськогосподарських підприємств, які мають як позитивні, так і негативні наслідки в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання змін у сільському господарстві досліджували вітчизняні вчені-економісти В. Г. Андрійчук, А. О. Гуроров, А. Д. Діброва, С. М. Кваша, С. А. Надвиничний, П. Т. Саблук та ін. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання впливу трансформаційних змін на функціонування сільськогосподарських підприємств України.

Мета дослідження – проаналізувати вплив трансформаційних змін на економічний розвиток сільськогосподарських підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Трансформаційні зміни є важливим елементом суспільного та економічного розвитку. Зміна виробничої структури сільськогосподарських підприємств відбувається під впливом трансформаційних змін національної економіки. Основні трансформаційні зміни, аналіз причин їх виникнення, а також позитивні й негативні наслідки для економіки та її складових частин розглянуто у табл. 1.

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. М. Ільчук

1. Основні трансформаційні зміни розвитку аграрної економіки України*

Зміни	Причини виникнення	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Поява агрохолдингів	Низька вартість робочої сили та оренди землі; податкові пільги; субсидії та дотації; зростання цін та попиту на продукти харчування	Вища продуктивність праці та переваги від ефекту масштабу; накопичення більших грошових ресурсів; збільшення експорту	Створення загрозованої соціально-економічної ситуації на селі; ведення виснажливого земельного робства;
Зменшення виробництва продукції тваринництва	Довший, ніж у рослинництва, період обороту капіталу; висока собівартість і низька рентабельність; скорочення виробництва комбікормів і низька продуктивність худоби	Вивільнення капіталу для інвестицій у на-прями з вищим рівнем рентабельності	Зменшення внесення органічних добрив; зменшення виробництва та споживання продукції тваринництва на душу населення
Збільшення використання альтернативної енергетики	Державне субсидування галузі; зобов'язання щодо зменшення викидів CO ₂ ; подорожчання традиційних джерел енергії та палива	Зменшення енергозалежності; поліпшення екологічної ситуації та зменшення викидів CO ₂	Залежність від державного субсидування; потреба великих інвестицій та довгий період окупності ви-трат; використання харчових культур у технічних цілях
Збільшення глибини переробки сільськогосподарської продукції	Державне обмеження щодо експорту певних сільськогосподарських культур	Більші надходження до бюджету та вищий рівень рентабельності компаній	Менші за обсягом та висококонкурентні ринки збуту; потреба в значних інвестиціях
Зростання цін на продовольчі товари	Зменшення запасів продовольчих товарів; зростання вартості енергії, палива та добрив; виробництво біопалива	Зменшення обсягу субсидування галузі АПК;	Зниження купівельної спроможності населення; голод та недоїдання

Збільшення експорту сільсько-господарської продукції	Збільшення обсягу виробленої продукції; зменшення кількості населення України; зростання населення у світі	Збільшення валютних надходжень в Україну; гарантування ринків збуту	Державне обмеження експорту
Зростання цін на енергоресурси, мінеральні добрива, насіння тощо	Девальвація гривні; інфляція	Раціональне вико ристання ресурсів; санація від неефективних підприємств	Зростання вартості продуктів харчування
Збільшення продуктивності галузей рослинництва та тваринництва	Використання якісного посівного матеріалу, засобів захисту рослин, кращих кормів та порід тварин, внесення мінеральних добрив	Підвищення економічної ефективності підприємств	Погіршення екологічних та соціальних показників; недо-тримання сівозмін
Зменшення кількості сільсько-господарських підприємств	Зростання конкуренції; банкрутство	Перерозподіл власності на користь ефек-тивніших підприємств	Економічна ефектив-ність без врахування соціальних та еколо-гічних аспектів
Автоматизація виробництва	Оптимізація витрат на оплату праці	Зростання попиту на висококваліфіковану працю та її продуктивності	Зростання безробіття

* Джерело: розробка автора на основі інформаційних джерел [2; 3].

Трансформаційні зміни супроводжуються зростанням цін на ресурси та спонукають до ефективнішого їх використання, зокрема за рахунок автоматизації. У свою чергу, автоматизація виробництва є однією з причин зменшення кількості зайнятого населення у галузі сільського господарства з 3974,6 тис. у 2004 р. до 3492,4 тис. у 2012 р., або на 12%. Сільськогосподарські підприємства України починають потребувати висококваліфікованих кадрів через необхідність впровадження інновацій для ефективного ведення виробничої діяльності.

Трансформаційні зміни аграрної економіки взаємопов'язані, що характеризується впливом одних трансформаційних змін на інші. Наприклад, трансформаційні зміни призвели до укрупнення сільськогосподарських підприємств (табл. 2). Це пояснюється тим, що інтегративні структури досягають порівняно кращих результатів господарювання за рахунок дії синергетичного ефекту [2, с. 202]. Обґрунтоване укрупнення підприємств сприяє ефективнішому використанню ресурсів.

2. Зміна розподілу діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь, одиниць*

	Роки				2012 р. у % до 2009 р.
	2009	2010	2011	2012	
до 5,0 га	5850	5784	5639	5332	91,2
5,1–10,0 га	4082	4038	3983	3809	93,3
10,1–20,0 га	5088	4925	4897	4795	94,2
20,1–50,0 га	13928	13707	13535	13334	95,7
50,1–100,0 га	4731	4831	4895	5016	106,0
100,1–500,0 га	7385	7181	7195	7261	98,3
500,1–1000,0 га	2764	2667	2595	2624	94,9
1000,1–2000,0 га	2781	2661	2549	2565	92,2
2000,1–3000,0 га	1363	1347	1304	1270	93,2
3000,1–4000,0 га	701	666	640	632	90,2
4000,1–5000,0 га	378	376	355	334	88,4
5000,1–7000,0 га	313	332	342	337	107,6
7000,1–10000,0 га	159	178	175	179	112,6
Понад 10000,0 га	112	131	152	164	146,4
Підприємства, які мали сільськогосподарські угіддя, всього га	49635	48824	48256	47652	96,0
Підприємства, які не мали сільськогосподарських угідь, всього га	7517	7669	7877	8214	109,3
Всього	57152	56493	56133	55866	97,8

*Джерело: розрахунки автора з використанням даних Держкомстату України [1].

Існує стійка тенденція до зменшення кількості сільськогосподарських підприємств за рахунок їх укрупнення. Якщо у 2009 р. загальна кількість господарюючих суб'єктів у сільському господарстві становила 57 152 підприємства, то у 2012 р. ця кількість зменшилася до 55 866 підприємств.

Одним із результатів трансформаційних змін є суттєва зміна виробничих систем, зокрема зменшення виробництва продукції тваринництва та збільшення виробництва продукції рослинництва (табл. 3).

3. Зміна структури виробництва сільськогосподарських підприємств за основними видами сільськогосподарської продукції*

	Роки				2012 р. у % до 2009 р.
	2009	2010	2011	2012	
Рослинництво (тис. т)					
Зернові та зернобобові культури	35841,9	29779,3	44219,3	36075,0	100,6
Цукрові буряки (фабричні)	9151,6	12663,4	17145,4	16837,7	184,0
Соняшник	5177,4	5585,6	7288,8	7131,1	137,7
Картопля	517,6	482,5	751,8	757,0	146,3
Овочі	1120,1	964,6	1540,5	1433,9	128,0
Плоди та ягоди	214,8	286,8	299,8	369,0	171,8
Тваринництво (тис. голів)					
Велика рогата худоба у т. ч. корови	1627,1	1526,4	1510,6	1506,5	92,6
Свині	604,6	589,1	583,7	575,2	95,1
Вівці та кози	3307,9	3625,2	3319,2	3556,9	107,5
Коні	315,9	298,4	290,0	265,3	84,0
Кролі	49,0	41,6	36,9	32,5	66,3
Птиця	98,4	75,6	124,4	133,3	135,5
Бджоли, тис. сімей	100354,2	110561,3	105725,3	117888,6	117,5
	113,0	95,4	83,9	77,4	68,5

*Джерело: розрахунки автора з використанням даних Держкомстату України [1].

Наслідком зміни виробничої структури є зростання виробництва основних видів продукції рослинництва. У тваринництві зростає виробництво свиней, кролів та птиці, виробництво решти видів продукції тваринництва поступово зменшується. Це пояснюється швидшим періодом обороту капіталу та наявністю відповідного ресурсного потенціалу. Скорочення виробництва продукції тваринництва має не лише негативні соціальні наслідки (скорочення робочих місць, зниження доходів), а й негативні екологічні наслідки, зокрема зменшення кількості внесених органічних добрив (табл. 4).

Зменшення внесення органічних добрив призводить до збільшення кількості внесених мінеральних добрив для забезпечення необхідного рівня врожайності сільськогосподарських культур. Поступове підвищення вартості мінеральних добрив буде стимулювати пошук альтернативних способів повернення вивнесених із ґрунту поживних речовин, одним із яких повинно стати збільшення внесення органічних добрив за рахунок відродження галузі тваринництва.

Важливою позитивною характеристикою змін в аграрній сфері є створення можливостей збільшення експорту сільськогосподарської продукції. Так, у 2012 р. зовнішня торгівля продукцією АПК, виробленою в Україні, становила \$18,2 млрд, що на 40% більше, ніж у 2011 р. [3].

Покращення експортних перспектив відбулося після підписання економічної частини угоди про асоціацію з ЄС 27 червня 2014 року, що дало можливість для сільськогосподарським підприємствам України експортувати переважну більшість своєї сільськогосподарської продукції

та продуктів її переробки без сплати мит до Європейського союзу. Європейський союз – це ринок із понад 500 млн споживачами та 13 трлн євро ВВП.

4. Динаміка внесення добрив під сільськогосподарські культури на 1 га посівної площі*

	Роки				2012 р. у % до 2009 р.
	2009	2010	2011	2012	
Мінеральні добрива, кілограмів поживної речовини					
Внесено під всі посіви	48	58	68	72	150,0
у т. ч. азотних	35	43	48	50	142,9
калійних	6	8	9	10	166,6
фосфорних	7	7	11	12	171,4
Внесено під посіви					
зернових та зернобобових культур	51	63	71	79	155,0
технічних культур	49	57	67	66	134,7
овочів і баштанних культур	134	137	143	172	128,4
картоплі	237	239	258	209	88,2
кормових культур	15	21	24	29	193,3
Органічні добрива, тонн					
Внесено під усі посіви	0,6	0,5	0,5	0,5	83,0
у т. ч. зернових і зернобобових культур	0,5	0,4	0,4	0,5	100,0
технічних культур	0,4	0,4	0,4	0,4	100,0
овочів та баштанних культур	1,0	1,1	0,6	0,6	60,0
картоплі	6,3	5,9	4,7	3,8	60,3
кормових культур	2,0	1,9	1,8	1,6	80,0

*Джерело: розрахунки автора з використанням даних Держкомстату України [1].

Для поліпшення експортних перспектив необхідно впроваджувати гарантії безпеки та якості сільськогосподарської продукції. Однією з таких гарантій є сертифікація виробництва відповідно до міжнародних стандартів серії ISO.

Враховуючи трансформаційні зміни в АПК, сільськогосподарські підприємства оптимізують виробничі системи й активи, збільшують енергоефективність та окупність витрат шляхом економії на ефекті масштабу. Виходячи з того, що внутрішній ринок на сьогодні є достатньо насиченим, необхідно розширювати можливості для експорту сільськогосподарської продукції та вивчати структуру попиту в різних країнах світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, економіка сільського господарства перебуває під постійним впливом трансформаційних змін. Для ведення ефективної діяльності сільськогосподарським підприємствам потрібно розуміти наслідки таких змін і адаптувати свою роботу відповідно до актуальних ринкових умов. В результаті проведеного дослідження ми здійснили оцінку трансформаційних змін, визначили їх причини, а також позитивні та негативні наслідки. Обґрунтоване укрупнення сільськогосподарських підприємств сприяє ефективнішому використанню ресурсів та збільшенню

експортних можливостей. Крім того, трансформаційні зміни потребують постійної оптимізації виробничих систем сільськогосподарських підприємств з урахуванням кон'юнктури продовольчих ринків, а також соціальних та екологічних питань на селі.

Список літератури

1. Сільське господарство України : стат. зб. за 2012 рік / за ред. Н. С. Власенко. – К., 2013. – 402 с.
2. Розвиток форм господарювання на селі / за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : Урожай, 1993. – 376 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/2013/08/06/793242/> – ТОП-100 аграрних компаній України.

Проанализированы трансформационные изменения аграрной экономики и их влияние на экономическое развитие сельскохозяйственных предприятий.

Трансформационные изменения, сельскохозяйственные предприятия, специализация, оптимизация, производственные системы.

Transformation changes of agrarian economy and their impact on rural enterprises economic development are analyzed.

Transformation changes, rural enterprises, specialization, optimization, production systems.

УДК: 331:108.2:338.43.02

ГОЛОВНИЙ РЕЗЕРВ РОЗВИТКУ РІЗНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СЕЛІ

***Г. М. Чорний, доктор економічних наук
І. А. Міщенко, О. М. Файчук, кандидати економічних наук***

Обґрунтовано пріоритетну роль компетентного керівництва для всіх організаційно-правових форм господарювання на селі, зосереджено увагу на використанні головного резерву розвитку сільськогосподарського виробництва – сучасного менеджменту, носіями якого мають стати керівники нової генерації з ґрунтовною теоретичною і практичною управлінською підготовкою з використанням нестандартних методів навчання.

Форми господарювання, менеджмент, керівники, підготовка резерву професіоналів, господарюючі суб'єкти АПК.